

УДК 331.021

С. Р. Пасека,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси

НЕБЕЗПЕКА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ПАСТОК У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В статті конкретизовано інституціональні засади розвитку соціально-трудового потенціалу регіону та визначено інституціональні пастки впливу на розвиток соціально-трудового потенціалу регіону, які перешкоджають ефективному нагромадженню інтелектуального капіталу та являють собою неефективні інститути та неефективні сталі норми. Окреслено вплив інституціональних пасток на складові інтелекту й освіти як основу інноваційної компоненти соціально-трудового потенціалу регіону в умовах модернізаційних змін. Пастки знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці, диспропорції підготовки фахівців та потреб регіонального ринку праці зумовлюють деформацію ціннісного сприйняття майбутніми поколіннями необхідності інтелектуального розвитку деструктують освітню складову в соціогуманітарному аспекті. Пастка дезінтелектуалізації економічно активного населення практично унеможливає розвиток інноваційності соціально-трудового потенціалу регіону. В статті запропоновані шляхи подолання дезінтелектуалізації економічно активного населення

Ключові слова: соціально-трудова потенціал регіону, інноваційний розвиток інституціональні засади інституціональні пастки, компонентна структура, інтелектуальний розвиток, освітня компонента, модернізація.

The article specified institutional framework of social and employment potential of the region and defined institutional traps influence on the development of social and employment potential of the region that prevent the effective accumulation of intellectual capital and institutions which were ineffective and inefficient constant rules. Outlined the impact of institutional traps on the components of intelligence and education as the basis for innovative components of social and employment potential of the region in terms of modernization changes. Devaluation trap of the level of education due to lack of, connection with wages, disparities training and the needs of the regional labor market cause deformation value perception of future generations need intellectual development destrukt educational component in the socio-humanitarian aspect. Trap of deintelektualization of economically active population is practically impossible to develop innovative social and employment potential. The paper suggested ways to overcome deintelektualization of economically active population

Keywords: social and employment potential of the region, the development of innovative institutional framework institutional traps, component structure, intellectual development, the educational component upgrade

Постановка проблеми. Комплексне дослідження закономірностей розвитку соціально-трудового потенціалу в регіональному вимірі зі сформованою системою стійких та спонтанних факторних впливів вимагає конкретизації інституціональних засад його функціонування, які виражаються через систему відповідних інституцій та усталених норм. Головною небезпекою при цьому складають, так звані, інституціональні пастки. Вони зумовлюють безліч негативних явищ і гальмують інноваційний розвиток соціально-трудового потенціалу. Це призводить до зростання тінізації економіки, зниження частки доходів у валовому внутрішньому продукті, невиконання державних зобов'язань з перерозподілу матеріальних благ, заборгованість по заробітній платі, криміналізація тощо. Розвиток соціально-трудового потенціалу в значній мірі може детерминувати модернізаційні зміни в регіоні, здійснюючи таким чином опосередкований вплив на загальну соціально-економічну ситуацію. Через це необхідність виявлення інституціональних пасток та оцінки їх впливу на розвиток соціально-трудового потенціалу набуває ще більшої значущості, зокрема в контексті ефективізації застосування управлінського інструментарію на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить багато сучасних досліджень стосуються вивчення питань використання соціально-трудового потенціалу. Зокрема тут варто відзначити напрацювання таких вчених, як О. Амоша, В. Антоноук, С. Бандур, О. Вашків, О. Грішнова, І. Іваненко, А. Колот, І. Левіна, Е. Лібанова, І. Моторна, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, С. Пирожков, О. Пищуліна, У. Садова, Л. Семів, М. Семикіна, Л. Шаульська та інших. Незважаючи на вагомий отриманий наукових результатів, недостатньо вивченими в науковій літературі залишаються питання оцінювання та впливу інституціональних пасток на розвиток інноваційності соціально-трудового потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка небезпеки інституціональних пасток розвитку соціально-трудового потенціалу регіону та обґрунтування шляхів подолання їх деструктивних впливів.

У контексті досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- розглянути основні підходи до класифікації інститутів розвитку соціально-трудового потенціалу регіону;
- проаналізувати інституціональні пастки впливу на розвиток соціально-трудового потенціалу регіону в цілому;
- проаналізувати вплив інституціональних пасток на складові інтелекту й освіти як основу інноваційної компоненти соціально-трудового потенціалу регіону в умовах модернізаційних змін.

Виклад основного матеріалу. Дослідження інституціональної основи розвитку соціально-трудового потенціалу регіону повинно передбачати полівекторний розгляд відповідних інститутів як важливих чинників та водночас чутливих індикаторів змін у компонентній структурі соціально-трудового потенціалу з забезпеченням чітко скоординованої системи соціальних взаємодій. І. Моторна, використовуючи інституціональний підхід удосконалення соціально-трудових відносин, виділяє інститути [4, С.3-12]: за змістом (організаційні, правові, соціальні, економічні); за суттю (інститути-норми, інститути-організації); за оформленістю (формальні – чітко закріплені норми і стандарти; неформальні – певні правила поведінки, які формально не регламентуються).

У системі інститутів розвитку соціально-трудового потенціалу мають місце певні деструктиви, наслідком яких є формування інституціональних пасток, під якими розуміємо ті норми, інститути й звичаї, які укорінилися у соціально-трудовах відносинах, здійснюють на них у загальному прояві суттєвий деструктивний вплив з виникненням значних втрат, й ухилення від яких за існуючих умов є неможливим.

Зокрема І. Левіна досліджує інституціональні пастки, які перешкоджають ефективному нагромадженню інтелектуального капіталу та розглядає під ними неефективні інститути та неефективні сталі норми. На мікрорівні нею виділено: 1) пастки низької оплати праці, що призводять до спростування аксіоми людського капіталу про високий рівень кореляції заробітків з рівнем освіти; 2) пастки неефективної системи прав власності, що обумовлюють нерівність розподілу дивідендів від інтелектуального капіталу та знижують мотивацію до творчої діяльності. На макрорівні нею досліджено інституціональні пастки, які проявляються у

неефективності законодавчих норм та формальних важелів забезпечення контрактів у сфері інтелектуального капіталу, що призводить до високого рівня недобросовісної конкуренції, ризиків та високих транзакційних витрат [3].

О. Пищуліна, виділяє основні інституціональні пастки функціонування ринку праці в Україні, серед яких [6, с. 141-146]:

1) інерційність зайнятості: інтенсивний «холодний оборот» робочої сили; низька якість робочих місць;

2) недосконалість інституціонального механізму формування заробітної плати: інституціональна прив'язка фіксованої частки заробітної плати до мінімального рівня оплати праці;

3) неефективність інститутів трудового права: застарілі норми трудового законодавства;

4) слабкість інститутів укладення контракту і ведення переговорів: слабкість та складність соціального діалогу; незавершеність процесів інституціоналізації профспілок та їх залежність від влади або підприємців;

5) слабкість інститутів державного регулювання: невідповідність сфери професійної освіти потребам ринку праці; відсутність державного планування розвитку ринку праці [6, с. 140]. О. Вашків та Л. Куц, до інституціональних пасток відносять ухилення від податків, тінюву економіку, корупцію, неплатежі, бартер, рейдерство, основу механізму формування яких в економічній системі становлять ефект координації, ефект удосконалення (навчання), ефект поєднання, культурна інерція (небажання економічних агентів змінювати стереотипи поведінки) і лобіювання [1].

Небезпека впливу інституціональних пасток може оцінюватись як стосовно соціально-трудового потенціалу в цілому, так і стосовно окремих його складових. Розуміючи необхідність розвитку його інноваційної складової через покомпонентний підхід, важливо оцінити вплив інституціональних пасток на складові інтелекту й освіти, які в цьому ракурсі виступають домінуючими.

Загальний підхід оцінки дає змогу більш концептуально визначити основні засади державного регулювання впливу інституціональних пасток та при можливості нівелювати їх деструктивний вплив, якщо самі пастки усунути неможливо протягом найближчого часу.

Формування інституціональних пасток, які помітно деструктивують інноваційну, освітню й інтелектуальну складові як домінантні в умовах необхідності розвитку соціально-трудового потенціалу регіону, здійснюється навколо проблеми ефективності. З низки інституціональних пасток хочемо зосередитись на проблемах використання інноваційного, інтелектуального й освітнього потенціалів, насамперед на тих, які виникають у соціогуманітарному аспекті. Що стосується впливу на інтелектуальну потенцію, то тут вирізняється проблема дезінтелектуалізації економічно активного населення, що за останні роки поступово усталюється та «вкорінюється» у світоглядних засадах як допустима характеристика трудової діяльності.

Якщо мова йде про розвиток інноваційності соціально-трудового потенціалу регіону, то впливи дезінтелектуалізації економічно активного населення, як базового його носія, є просто катастрофічними. По суті, за таких умов про інноваційний сектор розвитку потенції не може йти мова. І суттєвий ризик тут виникає в площині неусвідомленості і державного апарату, і громадськості в надзвичайній загрозі цієї пастки для всієї держави, адже досі панує стереотип про величезний інтелектуальний потенціал Української нації, який просто недооцінений і недовикористовується, про що зокрема засвідчують і помітні еміграційні відтоки інтелектуальної еліти. Такий стереотип відсуває пріоритет нівелювання впливів такої інституціональної пастки через серйозну ідеологічну роботу та цільову підтримку осіб-носіїв найвищого інтелектуального потенціалу, у тому числі в розрізі визначених наукових спеціалізацій. На регіональному рівні дія такої пастки актуалізується в прикладній площині, зокрема через поступову демотивацію розвитку економічно активного населення в силу диспропорцій освітньо-кваліфікаційної структури підготовлених фахівців і робітників та реальних (у тому числі перспективних) потреб регіонального ринку праці.

Виходячи з цього, шляхи подолання дезінтелектуалізації економічно активного населення повинні реалізуватись на регіональному рівні за такими базовими напрямками:

1) формування цінності, суспільної поваги до осіб, які здійснюють високоінтелектуальну працю, внаслідок чого престижність таких видів діяльності стимулюватиме до освоєння відповідних знань та навиків інших осіб. У результаті будуть виникати цілі покоління висококваліфікованих фахівців, які через здобуття досвіду від фахівців попередніх поколінь акумулюватимуть його в знання, будуть його накопичувати та передавати наступним поколінням;

2) цільової підтримки окремих високопрофесійних груп (за кошти місцевих бюджетів та в рамках програм міжрегіонального співробітництва), які здійснюють ті види діяльності, що потребують достатнього рівня розвитку інтелектуального потенціалу. Визначення таких груп повинно базуватись на сформованих попередніми роками традиціях науково-технічної діяльності, а також ринковими потребами сучасності. Для регіонів України такими очевидними професійними групами, в першу чергу, повинні бути інженери-конструктори, програмісти, лікарі, а також вчителі й науковці;

3) створення сприятливого середовища для неперервного підвищення інтелектуального рівня молоді з метою забезпечення розвитку інноваційності соціально-трудового потенціалу на довгострокову перспективу.

Окремий проблемний зріз дезінтелектуалізації економічно активного населення формують працівники наукової сфери. Нинішній стан фінансування науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності поряд зі станом матеріально-технічної забезпеченості досліджень (реалії засвідчують вимушеність особистісних витрат для одержання прикладних результатів; особливо це стосується осіб, які навчаються в аспірантурі й докторантурі) формують передумови для наукової діяльності за принципом «мінімальних зусиль».

Іншими словами, в науковій сфері, по суті, працюють три базові категорії осіб:

1) безумовно віддана науці категорія осіб, яка готова витратити власні ресурси на одержання можливих наукових результатів;

2) адаптована до пропонованих державою умов категорія осіб, яка мінімально виконує наділені функціональні повноваження та одержує доходи альтернативними способами;

3) зuboжіла, з мінімальними доходами категорія осіб, яка сприймає трудову діяльність як спосіб соціального захисту та можливості одержання в майбутньому пенсійного забезпечення.

Як наслідок, професійне зростання працівників наукової сфери слабо простежується. Знання мов, міждержавні контакти, участь у наукових заходах міжнародного рівня та в різних грантових програмах є вибірковою практикою. Таким чином, пастка дезінтелектуалізації економічно активного населення практично унеможливило розвиток інноваційності соціально-трудового потенціалу регіону, адже ускладнює можливості професійного зростання, понижуює мотивацію підвищення інтелектуального рівня та обміну досвідом.

Основною загрозою-деструктивним впливом на соціально-трудовий потенціал регіону тут є деформація ціннісного сприйняття майбутніми поколіннями необхідності інтелектуального розвитку, що дуже тісно переплітається із ще однією інституціональною пасткою, яка деструктивує освітню складову в соціогуманітарному аспекті – знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці.

Ризиковість впливу згаданих інституціональних пасток формується навколо розвитку осіб у демотивованому середовищі з деформованою системою цінностей, яка проявляється у потенційній складовій моралі.

Інституціональна пастка знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці є досить неоднозначною. Вона підсилюється численними проблемами в сфері освітньої підготовки в якісному аспекті. Нині в Україні наявність в особи-носія соціально-трудового потенціалу документа про вищу освіту ще не означає наявність у неї відповідного рівня знань та навиків. Таке явище в країні з розгалуженою системою неформальних домовленостей та корупційних проявів на даному етапі є величезною проблемою, проте в стратегічному вимірі дана тенденція може стати потужним деструктивом, що відкине українське суспільство в ранг країн, що розвиваються. Детально причинність формування інституціональної пастки знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці та шляхи вирішення проблеми представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні причини формування інституціональної пастки знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці*

Причини	Знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці		
	Дестимулятори вирішення проблеми		Шляхи вирішення проблеми
	Об'єктивні	Суб'єктивні	
Невідповідність освітньо-кваліфікаційної структури випускників потребам регіональних ринків праці	Незастосування методичних підходів розрахунку потреби ринків праці в кадрах	Лобіювання інтересів окремих освітніх закладів з пропонованою ними структурою підготовки фахівців	Визначення ліцензійних обсягів підготовки фахівців та робітників згідно розрахованої реальної і прогностичної потреб регіональних ринків праці
Деформація структури витрат підприємств через вимушені неформальні платежі	Вимушеність пристосування до системних умов з метою ведення бізнесу	Перерозподіл коштів через особистісні контакти	Поступове викоринення корупційних проявів через цільову підтримку підприємств, що здійснюють діяльність на прозорих засадах
Необґрунтована сформованість безумовної престижності окремих професійних груп	Відсутність мотивації здобуття потребуючих професій (у соціальному й інноваційному аспектах)	Потужні впливи освітніх закладів на попит в розрізі окремих професійних груп (економічні, юридичні, управлінські тощо)	Інформування випускників щодо об'єктивних професійних характеристик та перспектив трудової діяльності на регіональному ринку праці

Низький рівень оплати праці з невідповідністю освітньо-кваліфікаційному рівню (вже здобутому чи тому, який здобувається)	Інфляційні процеси в освітній підготовці, що понижує авторитет у роботодавця здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня	Часткове покриття зарплатою в «конвертах»	Формування гнучкої системи оплати праці з урахуванням відповідності професії, освітньо-кваліфікаційного рівня займаній посаді та перспективам подальшого розвитку
Відсутність гнучкої системи стимулювання (матеріальної, моральної, соціальної) залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня (вже здобутого чи того, який здобувається)			Формування гнучкої системи стимулювання персоналу з урахуванням відповідності професії, освітньо-кваліфікаційного рівня займаній посаді та перспективам подальшого розвитку

* Складено автором

Інституціональна пастка знецінення рівня освіти через відсутність зв'язку з оплатою праці за своїми проявами і причинністю тісно корелює з інституціональною пасткою диспропорцій підготовки фахівців та потреб регіонального ринку праці.

Деструктивний вплив на розвиток інноваційності соціально-трудового потенціалу регіону такої інституціональної пастки проявляється:

– у відсутності фахівців з найвищою інноваційною активністю;

– у демотивації фахівців окремих професійних груп до інноваційної активності в силу їх дефіциту на регіональному ринку праці;

– у демотивації фахівців окремих професійних груп до інноваційної активності в силу задовільних умов трудової діяльності, які пропонуються, так як конкуренція між ними є достатня (пропозиція значно перевищує попит). Для виходу з пастки необхідна постійна зміна діючих інститутів у результаті спонтанної еволюції або цілеспрямованого державного втручання [2].

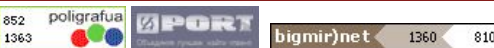
В управлінському аспекті також особливої уваги щодо оцінки впливу на розвиток соціально-трудового потенціалу вимагає пастка дезінтелектуалізації державних службовців, яка досить наглядно проявляється на регіональному рівні, у тому числі в розрізі місцевих органів державної влади нижчого управлінського рівня. Дану пастку можна розглядати і в контексті наслідків впливу інституціональної пастки дезінтелектуалізації економічно активного населення в цілому, проте така професійна група як державні службовці нині в Україні має виняткове стратегічне значення і на регіональному рівні наявність достатньо компетентних кадрів місцевих органів державної влади постає все більш нагальною до вирішення проблемою. Ліквідація інституціональних пасток, які є основою опортуністичної поведінки (прагнення погодити іншим суб'єктам заради власної вигоди), є однією з передумов трансформації інституціонального середовища та зміни інституціональної практики [5, с. 93].

Висновок. Забезпечення модернізації економіки регіону можливе за умов розвитку соціально-трудового потенціалу та створення сприятливого середовища розвитку інноваційної, інтелектуальної й освітньої потенцій. У свою чергу на них здійснює помітний деструктивний вплив існування багатьох інституціональних пасток, які вже сформувалися і продовжують формуватися під впливом численних проблемних явищ і процесів, які укорінюються в системні утворення сфери соціально-трудових відносин. Тому важливо трансформувати їх вплив з метою докорінної зміни світоглядних засад економічно активного населення та формування нової системи соціально-трудових відносин, базованих на прозорих засадах та добросовісній конкуренції з домінуванням високоморальних норм трудової поведінки і продуктивної інноваційної активності. Для виконання такого стратегічного завдання важливо розпочати процес удосконалення чинного нормативно-правового поля розвитку соціально-трудового потенціалу з розробленням таких законодавчих актів, що закладуть ідеологічні підвалини нової прогресивної системи цінностей і норм поведінки учасників соціально-трудових відносин.

Література

1. Вашків О.П. Інституційні пастки в адмініструванні процесів функціонування підприємств / О.П. Вашків, Л.Л. Куц: Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSU/2011.../Vaschkiv.pdf
2. Іваненко І.А. «Інституціональні пастки» в країнах з перехідною економікою / І.А. Іваненко, О.О. Шубіна: Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/.../Ivanenko.pdf
3. Левіна І.В. Інтелектуальний капітал: концептуальні основи відтворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / І.В. Левіна. – Донецьк, 2007. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://avtoreferat.net/content/view/12896/46/>
4. Моторна І.І. Соціально-трудові відносини: формування та розвиток: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І.І. Моторна. – Київ, 2009. – 20 с.
5. Покатаєва О.В. Інституціональні пастки внутрішньої торгівлі і шляхи їх подолання / О.В. Покатаєва // Актуальні проблеми економіки. – №5(95). – 2009. – С. 85-93.
6. Пищуліна О.М. «Інституціональні пастки» функціонування ринку праці в Україні / О.М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – №4(13). – 2009. – С. 140-147.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"